

LIETUVOS ŽINIASKLAIDOS VAIDMUO UGDANT VISUOMENĖS SAVISAUGOS KULTŪRĄ

Birutė Pitrėnaitė

Mykolo Romerio universitetas

Anotacija

Straipsnyje siekiama įvertinti Lietuvos žiniasklaidos vaidmenį ugdant visuomenės savisaugos kultūrą. Taikant turinio analizės metodą ieškoma atsakymų į tokius klausimus: kokią vietą Lietuvos žiniasklaidos darbotvarkėje užima ekologijos ir pavojingų bei ekstremalių situacijų problemos? Koks jos indėlis šviečiant visuomenę nacionalinės ir globalios rizikos suvokimo srityje, skatinant preventyvią elgseną ir lavinant atsakomybę už savo veiksmus? 436 dienraščių turinio analizės rezultatai rodo, kad ekologijos ir ekstremalių situacijų problemos Lietuvos žiniasklaidoje užima žemo aktualumo poziciją tais atvejais, kai koks nors šios srities įvykis nesusijęs su politiniais ar ekonominiais klausimais. Dažniausia publikacijose vyrauja informacinis aspektas. Pasigendama analitinio ir šviečiamojo pobūdžio straipsnių. Todėl skaitytojas retai turi galimybę įvertinti savo žinias, elgseną bei plėsti akiratį ekologijos ir ekstremalių situacijų srityse, lavinti rizikos suvokimą ir mokytis tinkamai elgtis. Tik nedaugelyje straipsnių aptinkama ekologijos ir ekstremalių situacijų valdymo sričių specialistų, ekspertų ir mokslininkų nuomonė, vertinimai, diskusijos ir siūlymai problemoms spręsti. Šie ir kiti publikacijų formos ir turinio požymiai suponuoja išvadas apie Lietuvos žiniasklaidos socialinės atsakomybės spragas, lemiančias menką indelį ugdant visuomenės saugumo kultūrą.

Pagrindiniai žodžiai: žiniasklaidos funkcijos, ekstremali situacija, ekologija.

Įvadas

Viena būtinų socialinės gerovės plėtos sąlygų yra saugumas. Valstybė, būdama atsakinga už gyventojų gerovę, visų pirma turi rūpintis visuomenės saugumu. Nuo saugumo sampratos neatsiejama grėsmės samprata, nes pastarasis didinamas mažinant grėsmes. Žmonės susiduria su įvairaus pobūdžio rizika ir grėsmėmis. Kai kurios rizikos yra „apčiuopiama“ ir konkrečiai įvardijama (sausra, gaisras gamyloje, asocialūs kaimynai ir kt.), todėl žmonės gali ją numatyti, o tai reiškia, kad vienokiu ar kitokiu būdu gali paveikti jos pasireiškimą. Tačiau postindustrinėje

visuomenėje vis daugėja rizikos veiksnių, kurie individo požiūriu yra nematomi ir neprognozuojami, pvz., radioaktyvumas, atmosferos, dirvožemio, maisto produktų užterštumas, chemijos pramonės šalutiniai veiksniai, terorizmo grėsmė ir kt. Klimato kaita taip pat priskirtina prie latentinių rizikų, nors įrodyta, kad ji yra reali ir globaliai kelia vis didesnę grėsmę žmonių saugumui. Nesaugomos aplinkos pasekmė yra didėjantis gamtinių ekstremalių situacijų skaičius ir sunkėjantys padariniai. Klimato šiltėjimo virsmo ekstremaliomis situacijomis proceso 2008 m. rezultatas – 354 valstybės masto įvykiai, per kuriuos žuvo 235 tūkst., nukentėjo 214 mln. žmonių ir 190 milijardų JAV dolerių ekonominių nuostolių (Rodriguez ir kt., 2009). Todėl saugumo užtikrinimo srityje ekologijos aspektas tampa vis aktualesne problema. Kadangi daugelį individų neturi pakankamai nei žinių, nei galios paveikti ar kontroliuoti latentinių rizikų, atsakomybė už socialinę gerovę tenka atitinkama informacija disponuojantiems politikams, mokslininkams, ekspertams ir viešosioms institucijoms.

Nėra abejonių, kad skleidžiant su saugumu susijusią informaciją, ypač svarbus vaidmuo tenka žiniasklaidai. Tačiau kai kurie kritikai teigia, kad visuomenės informavimo priemonės šiam vaidmeniui neskiria pakankamo dėmesio (Jarlbrog, 1993). Jų nuomone, ji dažniausiai tik patvirtina nusistovėjusias nuomones ir prietarus, o ne gerina rizikų ir pavojų suvokimą. Kiti tyrėjai atkreipia dėmesį, kad labai mažai žurnalistų turi pakankamą išsilavinimą ir žinių, reikalingų perteikti ir paaiškinti dažnai sudėtingas galimų ekstremalių įvykių problemas ir tikėtinas pasekmes (Flodin, 1993). Dar daugiau sunkumų atsiranda, jei reikia perduoti informaciją, kai skiriasi ekspertų ar institucijų požiūriai. Norint, kad visuomenė gautų teisingą, pakankamą, suprantamą informaciją apie įvairius rizikų aspektus, visų pirma reikia užtikrinti, kad visuomenės informavimo priemonės pačios teisingai ir pakankamai suvoktų šiuos aspektus ir būtų suinteresuotos skleisti tokią informaciją (Pitrėnaitė, 2008). Be to, visuomenėje pastebimos tendencijos, kad žmonės siekia „įgyti imunitetą“ nuo įvairios rizikos (Flodin, 1993). Tai pasireiškia rizikos „nuvertinimu“, t. y. di-

delę riziką suvokti kaip mažą ir laikytis pozicijos, kad „tai gali nutikti kitiems, bet ne man“. Taigi objektyviai egzistuojanti rizika ir suvokta rizika gali nesutapti.

Vertinant saugumą racionalizmo aspektu, grėsmės egzistuoja objektyviai, todėl jas galima pažinti ir įvertinti, numatyti priemones jų išvengti arba bent sumažinti neigiamą poveikį. Tačiau grėsmės ir saugumo problemos suvokiamos subjektyviai. Vadinasi, saugumas yra socialiai konstruojamas, t. y. įprastinės problemos tampa grėsmėmis tik tuomet, kai yra įvardijamos kaip saugumo grėsmės, akcentuojant būtinybę imtis saugumą užtikrinančių priemonių (Janeliūnas, 2007). Laikantis socialinio konstruktyvizmo pozicijos, galima teigti, kad spartesnių pokyčių ekologijos srityje galima tikėtis tik tuomet, kai intersubjektyviai bus suvoktas joje egzistuojančių problemų aktualumas. Problemų suvokimas – savisaugos kultūros pagrindas. Saugumo, kaip ir bet kurioje kitoje visuomenės gyvenimo, srityje problemų hierarchiją ir svarbą formuoja žiniasklaida. „Žiniasklaida, kontroliuodama, paskirstydama bei pagal rangą sudėstydamą faktus ir įvykius mums nurodo, į ką turime kreipti dėmesį, verčia susimąstyti dėl to, kas, jos nuomone, yra svarbu“ (Bielinis, 2005). Vadinasi, visuomenės požiūris į problemos svarbą, pavojingumą ar nereikšmingumą formuojamas pagal tai, kaip problema artikuliuojama žiniasklaidoje. Tai paskatino tirti visuomenės informavimo priemonių vaidmenį ekologijos ir pavojingų bei ekstremalių situacijų srityse. **Tyrimo objektas** – Lietuvos žiniasklaidos indėlis į savisaugos kultūros ugdymą. **Straipsnio tikslas** – analizuoti Lietuvos žiniasklaidos vaidmenį visuomenės savisaugos kultūros ugdymo procese. Taikant formalizuotą **turinio analizės metodą**, tirtas žiniasklaidos informacinės, aiškinamosios ir edukacinės funkcijų vykdymo santykis.

Savisaugos kultūros plėtros ir žiniasklaidos veiklos sąsajos

Nesigilinant į daugybę galimų „kultūros“ sąvokos interpretacijų, individo lygmeniu savisaugos kultūrą galima apibūdinti kaip socialinės sąveikos metu įgytų žinių, vertybių, papročių visumą. Ši visuma lemia asmeninę elgseną siekiant išvengti pavojingų situacijų ir nesukelti pavojaus kitiems visuomenės nariams, aplinkai ir gamtai, o nepavykus išvengti tokių situacijų – efektyviai apsisaugoti pačiam ir padėti apsisaugoti kitiems nuo neigiamo jų poveikio. Visuomenės lygmeniu savisaugos kultūra susijusi su kolektyviniu sąmoningumu realizuojant minėtus siekius. Nuo savisaugos kultūros lygio priklauso visuomenės vaidmenų santykis ekstremaliomis sąlygomis. Pirmasis jos vaidmuo – visuomenė kaip pavojingų situacijų sukėlėja (visuomenės veikla kaip rizikos šaltinis). Ant-rasis – ji kaip „ekstremalių situacijų valdymo paslaugos“ vartotoja. Trečiasis – visuomenė kaip žinių, mate-

rialinių ir žmogiškųjų išteklių šaltinis ekstremaliomis sąlygomis. Savisaugos kultūros ugdymas vykdomas per komunikaciją. Komunikacijos procese reikšmingas vaidmuo visada tenka žiniasklaidai. Todėl, analizuojant savisaugos kultūrą ir jos plėtrą, reikia vertinti ir visuomenės informavimo priemonių šiai sričiai daromą įtaką.

Lietuvos visuomenės dėmesį kartais pritraukia žiniasklaidoje plačiai nušviečiami įvairios grėsmės sukėlę ekstremalūs įvykiai ir valstybės institucijų veiklos nesklandumai juos įveikiant. Pasitelkus visuomenės informavimo priemones nusakomi įvairūs procesai ir įvykiai, atskleidžiami jų trūkumai arba parodomos teigiamos savybės, kartu skatinama ieškoti teigiamų pokyčių ir problemų sprendimo būdų. Šis žiniasklaidos vaidmuo susijęs su jos informacinės ir aiškinamosios funkcijų vykdymu. Tačiau ne mažiau svarbi yra ir šviečiamoji funkcija, nes jai padedant yra formuojamos visuomenės vertybės, viešoji nuomonė, ugdomas žmonių sąmoningumas. Žiniasklaida, informuodama visuomenę apie reiškinius ir juos analizuodama, formuoja žmonių supratimą apie šaliai aktualius dalykus, tiesiogiai veikia jų nuostatas, vertybes, padeda aktyvuoti arba riboti veiksmus. Kitaip tariant, žiniasklaida visuomenei daro kognityvaus, afektyvaus ir elgsenos lygmenų poveikį (Bielinis, 2005). Šis poveikis yra edukologijos, psichologijos, sociologijos, politikos ir kitų sričių mokslininkų tyrimo objektas. Pvz., Altheide, (2006) tiria žiniasklaidos vaidmenį terorizmo baimės plėtroje prieš ir po 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolių, Balčytienė su bendraautorėmis (2008) – jos įtaką Europos viešosios erdvės transformacijoms, Cantor (2002) ir Wilson (2008) nagrinėja, kaip visuomenės informavimo priemonės veikia vaikų psichiką, emocijas ir elgseną. Kita vertus, žurnalistai yra savo visuomenės nariai, todėl jų darbuose atspindimos tos visuomenės vertybės ir baimės. Minėtos aplinkybės (žiniasklaidos poveikis žmonėms ir jos „buvimas visuomenėje“) sudaro sąlygas pagal žiniasklaidos priemonių produkciją įvertinti tam tikros problemos svarbą visuomenės gyvenime. Kita vertus, žinant šios problemos socialinio suvokimo ir vertinimo lygmenį, galima įvertinti visuomenės informavimo priemonių kompetenciją vykdyti edukacinę funkciją ir ginti visuomenės interesą. Vadinasi, dipoliai tyrimai gali padėti nustatyti tam tikro reiškinio sociokultūrinės charakteristikas, stebėti pokyčius ir svarbiausia formuoti priemones, kaip atitinkamoje srityje žiniasklaidos priemonėmis galima gerinti visuomenės išprusimą, aktyvinti jos dalyvavimą ir suponuoti elgsenos pokyčius. Šis žiniasklaidos poveikis visuomenei ypač aktualus aplinkosaugos srityje, nes ekologinės rizikos yra latentinės, todėl sunkiau socialiai suvokiamos nei keliančios tiesioginį fizinį pavojų. Tačiau kaip rodo gamtinių ekstremalių situacijų statistika, šios rizikos

moraliniai, fiziniai ir ekonominiai padariniai yra labai skaudūs. Todėl socialinio ekologinių ir kitų ekstremalių situacijų rizikos suvokimo bei žiniasklaidos diskurso šiais aspektais tyrimai yra labai reikšmingi ugdant savisaugos kultūrą. Socialiniuose moksluose tyrimai ekologijos tema atliekami jau keletą dešimtmečių. Lietuvoje pirmieji socialinio rizikos suvokimo ir komunikacijos kompleksiniai tyrimai atlikti tik 2008 m. vykdant projektą „Rizikos suvokimas, viešoji komunikacija ir inovatyvus valdymas žinių visuomenėje“. Šio tyrimo ir 2008 m. Eurobarometro apklausos klimato kaitos tema rezultatai rodo, kad Lietuvos gyventojai ES kontekste išsiskiria kaip teikiantys mažesnę aktualumą ekologijos problemoms, mažiausiai asmeniškai prisidedantys prie kovos su klimato kaita. Be to, Lietuvos piliečiai yra tarp teigiančių, kad yra blogiausiai informuoti apie klimato kaitos priežastis, padarinius ir kovos su ja būdus (Balžekienė ir kt., 2008). Šie rezultatai rodo, kad Lietuvos žiniasklaida neteikia deramo dėmesio ekologijos problemoms, o jos indėlis į visuomenės savisaugos kultūros ugdymą yra neadekvatus problemos mastui. Galima daryti prielaidą, kad analogiškos viešosios komunikacijos spragos egzistuoja ne tik ekologinių, bet ir kitokio pobūdžio rizikos suvokimo plėtros srityse.

Žiniasklaidos poveikį visuomenės savisaugos kultūros ugdymui lemia informacinių, aiškinamųjų ir šviečiamųjų funkcijų santykis. Esant žemam šios kultūros lygmeniui, svarbiausia tampa šviečiamoji funkcija, nes ją realizuojant lavinamas rizikos suvokimas, ugdomas gyventojų sąmoningumas siekiant išvengti gyvybei, sveikatai, turtui ar aplinkai pavo-

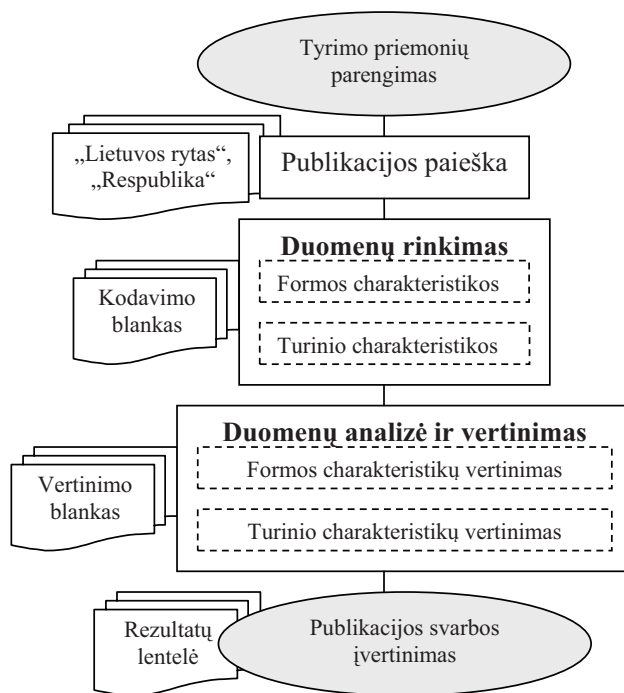
jingų situacijų, mokoma tinkamo elgesio ekstremalių situacijų metu ir likviduojant jų padarinius.

Tyrimo metodikos gairės

Lietuvos žiniasklaidos vaidmeniui visuomenės savisaugos kultūros ugdymo procese tirti pasirinktas turinio analizės metodas, nes jis padeda analizuoti ne tik denotacinius komunikacijos lygmenis (*kas* vaizduojama), bet ir atskleisti vertybių ir nuomonių konotacijas (*kaip* vaizduojama). Turinio analizė suteikia galimybę analizuoti visą pranešimo sistemą, o ne individo patirtį, ir paaiškinti gilesnius kultūros dalykus (Fiske, 1990).

Iš komunikacijos priemonių įvairovės (knygos, laikraščiai, kinas, radijas, televizija) informacijos šaltiniu pasirinkti laikraščiai, nes pastaruosius auditorija renkasi, kai siekia patenkinti pasaulio pažinimo, pasitikėjimo savimi, stabilumo ir savęs įvertinimo socialinius poreikius (Fiske, 1990). Savisaugos kultūros ugdymas realizuojamas būtent šių poreikių tenkinimo metu. Tyrimo generaline aibe pasirinkti dienraščiai „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“, nes šiuose laikraščiuose teikiama informacija pasiekia daugiausia skaitytojų, aktuali informacija pateikiama operatyviai (kas dieną), svarbiausios jų publikacijos pristatomos informacinių televizijos ir radijo laidų spaudos apžvalgos rubrikose. Be to, pasirinkti rašytiniai (o ne garso ar vaizdo) dokumentai, nes jie lengviau prieinami bei galima tiksliau ir patikimiau išmatuoti indikatorius.

Taikant turinio analizės metodą, galima išskirti tokius elementus: ką, kada, kas, kaip pranešė, koku tikslu ir koku rezultatu. Tyrimas atliktas keliais etapais (žr. 1 pav.).

1 pav. Turinio analizės etapai

Šaltinis: parengta autorės.

Turinio analizės duomenų informatyvumą lemia galimybė tarpusavyje lyginti pranešimų srautus ir tyrimo imties dydis. Todėl nustatytam tikslui pasiekti tirtos ne tik publikacijos ekologijos tema, bet ir dvi ekstremalios situacijos, atitinkančios prognozuojamumo kriterijų: 2002 m. vasarą aplink Vilnių degusius durpynus ir 2008 m. gruodžio mėn. lijdendrą. Jas analizuojant galima įvertinti žiniasklaidos tei-

kiamą informaciją per ir po ekstremalios situacijos bei šviečiamosios funkcijos vykdymą prieš situaciją. Trečias analizuotas atvejis – 2006 m. spalį gaisras AB „Mažeikių nafta“, kuriam žiniasklaidoje buvo skirta daug dėmesio. Tyrimo imtį sudarė 436 laikraščiai. Tyrimo imtis ir analizuotų publikacijų skaičius bei svarbiausios temos pateiktos 1 lent.

1 lentelė

Tyrimo imtis ir analizuotų publikacijų skaičius

Imties charakteristikos	Laikraščių skaičius	Laikotarpis (nuo iki)	Laikraščių skaičius	Laikotarpis (nuo iki)	Laikraščių skaičius	Laikotarpis (nuo iki)
		158	2002-08-10 2002-11-15	150	2006-10-01 2006-12-31	128
<i>Publikacijų skaičius apie...</i>	Dažnis	Proc.*	Dažnis	Proc.	Dažnis	Proc.
Aplinkosauga / ekologiją	18	11,4	18	12,0	16	12,5
Analizuojamą ekstremalų įvykį	46	29,1	30	20,0	6	4,7
Kitus pavojingus įvykius	16	10,1	20	13,3	17	13,3
<i>Iš viso:</i>	<i>80</i>	<i>50,6</i>	<i>68</i>	<i>45,3</i>	<i>39</i>	<i>30,5</i>

* procentinė išraiška yra sąlyginė, nes kai kuriuose laikraščiuose pateiktos 2 ir daugiau analizuotinių publikacijų.

Šaltinis: parengta autorės.

Kiekviename iš šių laikraščių nuo pirmo iki paskutinio puslapio (taip pat prieduose) ieškota publikacijų apie tiriamus įvykius, kitas ekstremalias ar pavojingas situacijas Lietuvoje ir publikacijų ekologijos tema. Analizuoti ne tik straipsniai, bet ir pranešimai „vienu sakiniu“, TV laidų anonsai, skelbimai apie, pvz., LR Seime svarstomus aplinkosaugą reglamentuojančius teisės aktus ir kt.

Duomenims rinkti parengta originali tyrimo priemonė – kodavimo blankas¹. Jį sudaro skaičiavimo vienetai – požymiai, indikatoriai su duomenų kodavimo variantais (pvz., straipsnio pozicijos puslapyje požymio indikatoriai: straipsnio pozicija centre = 9, viršutiniame kairiame kampe = 1). Vertinimo blanko nustatytos publikacijos formos ir turinio charakteristikų vertinimo taisyklės (pvz., jei straipsnis su nuotrauka, suteikiamas 1 balas, jei be jos – 0).

Bendroji publikacijos svarba vertinta pagal 9 požymius (puslapio nr., stulpelių, nuotraukų skaičius, informacijos šaltinis (-iai), rubrika, pozicija puslapyje, publikacijos tipas, straipsnio ir puslapio plotų santykis bei turinio charakteristikų vertinimo rezultatas) pagal tam tikras taisykles (pvz., už publikavimą puslapio viršuje ar centre suteikiamas 1 balas, kitur – 0; jei nagrinėjamų aspektų vertinimo rezultatas (suminis balų skaičius) yra nuo 1 iki 4, suteikiama 0 balų, jei nuo 10 iki 15 – 2 balai, ir kt.). Maksimalus galimas publikacijų svarbos įvertinimas – 23 balai.

¹ Autorės pastaba: rengiant instrumentą vadovautasi turinio (angl. *Content*) analizės taikymo ESV tyrimuose metodinėmis rekomendacijomis. Šaltinis: Lombardi (1993). *Tsunami: "crisis management" della comunicazione*, 46–47, 52–54, 56. Milano: Vita e Pensiero.

Siekiant patikrinti tyrimo priemonių tinkamumą, atliktas bandomasis tyrimas – išanalizuota 10 dienraščių su straipsniais apie ekstremalią situaciją ir jos valdymą, kurio metu patikslinti kodavimo blanko elementai. Pagrindinis tyrimas atliktas 2009 m. kovo–balandžio mėn. laikotarpiu. Tyrimo priemonės parengtos, duomenys surinkti, apdoroti, analizuoti ir susisteminti naudojantis Microsoft Excel programa.

Publikacijų ekologijos ir ekstremalių situacijų temomis turinio analizė

Kaip matyti iš 1 lentelės, santykinai daugiausia publikacijų buvo apie durpynų ir miškų gaisrus 2002 m. sausros metu. Tačiau dauguma straipsnių (43 iš 46) buvo publikuota prasidėjus ir vykstant gaisrams (ekstremalios situacijos etape „per“), o etape „prieš“ rasta tik viena publikacija ir ta orų skiltyje, kurioje informuojama apie besitęsiančią sausrą. Mažiausiai žiniasklaidos dėmesio susilaukė 2008 m. gruodžio – 2009 m. sausio šalčiai, pūgos, lijdendra – joms skirta tik 6 publikacijos (etape „per“) ir nė vienos – etapuose „prieš“ ir „po“. Akivaizdu, kad žiniasklaidai patrauklesnės „čia“ ir „dabar“ naujienos, ypač kai jos negatyvios, neseniai įvykusios ir netikėtos. Reiškia, nors šie pavojingi gamtiniai reiškiniai buvo prognozuojami, prevencinio pobūdžio naujienos žiniasklaidai yra mažai vertingos arba išankstine informacija disponuojančios institucijos jos neteikia visuomenės informacijos priemonėms. Tai leidžia daryti prielaidas apie žiniasklaidos ir šių institucijų socialinės atsakomybės stoką bei problemų sprendimo sisteminiu lygmeniu trūkumus, lemiančius integruotos veiklos vi-

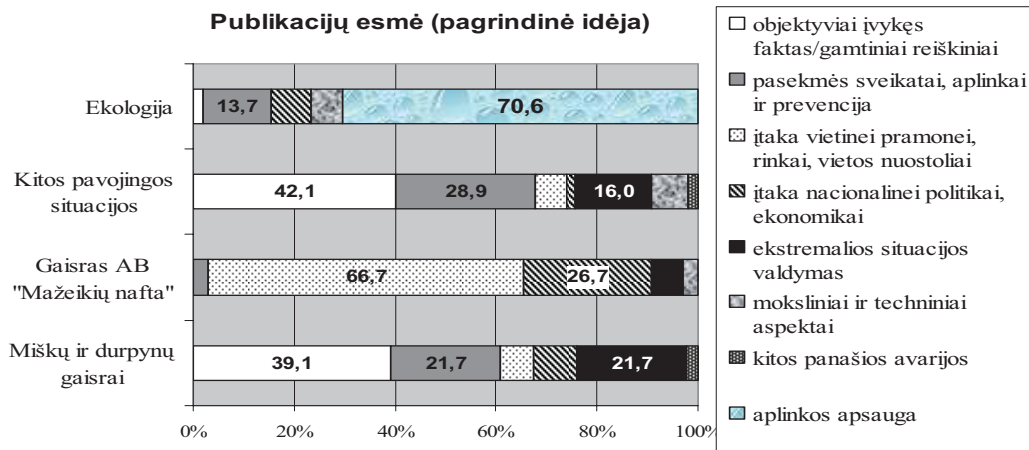
suomenės labai spragas. Gaisro AB „Mažeikių nafta“ atvejais nuo kitų dviejų skiriasi tuo, kad tai – neprognozuojamas įvykis, todėl pirmasis straipsnis publikuotas kitą dieną po gaisro (publikacijos „per“, t. y. lokalizuojant įvykį ir „po“ – likviduojant padarinius ir tiriant įvykio priežastis). Tai patvirtina, kad naujienos yra vertingos (todėl didesnė tikimybė įvykiams tapti publikacijomis) tuomet, kai yra negatyvios, įvyko neseniai, yra netikėtos ir(ar) susijusios su elito asmeniu (Fiske, 1990).

Straipsnyje teikiamos informacijos formos požymiai (publikacijos puslapis, rubrika, tipas, nuotraukų skaičius, stulpelių skaičius, geometriniai matmenys ir kt.) lemia publikacijų patrauklumą. Be abejo, į pagrindinį („vedamąjį“) straipsnį, kuo didesnę plotą užimančią publikaciją, iliustruotą bent viena nuotrauka, pirmuose 6 puslapiuose skaitytojas būtinai atkreips dėmesį ir perskaitys. Be to, „fiziškai“ patrauklios publikacijos pristatomos TV ir radijo laidų spaudos apžvalgos rubrikose, todėl apie jose teikiamą informaciją sužino daugiau žmonių. Formos požymiai rodo ir informacijos vertę iš žiniasklaidos pozicijų. Pagal publikacijų formos analizės rezultatus žiniasklaidai vertingiausias „Mažeikių naftos“ gaisro įvykis: 23,3 proc. – „vedamieji“ straipsniai, 63,3 proc. – pirmuose laikraščių puslapiuose, 26,6 proc. užima beveik visą laikraščio puslapį ir daugiau, 23,3 proc. skelbta pagrindinių naujienų rubrikoje. Tuo tarpu iš 52 analizuotų publikacijų ekologijos tema formos charakteristikų atitinkami duomenys: nė vieno pagrindinio

straipsnio, tik 19 proc. – ne toliau kaip 6 laikraščio puslapyje, tik 11,8 proc. užima 80–90 proc. puslapio ploto ir nė vienas – daugiau nei puslapis, nei viena publikacija nepriskirta pagrindinėms naujienoms, o daugiausia (40,0 proc.) – vietinės reikšmės kronikose ir įvairiuose laikraščių prieduose. Atkreiptinas dėmesys, kad net 50 proc. straipsnių apie gaisrą „Mažeikių naftoje“ ir 21,8 proc. publikacijų ekologijos tema pateikta ekonomikos rubrikoje. Tai paaiškina, kad socialinėje komunikacijoje ekonominiai įvykių aspektai aktualesni arba bent jau ne mažiau aktualūs už pavojų žmonėms, turtui ir aplinkai sukėlusios situacijos valdymo aspektus. Šie analizės rezultatai iš dalies patvirtina, kad visuomenės vertybių skalėje materialinė gerovė yra aukštesniame lygmenyje nei savisauga, o žiniasklaida neaktyvina savisaugos kultūros ugdymo proceso.

Nors kiekybinė publikacijų formos analizė suteikia nemažai vertingos informacijos apie jų svarbą, bet to nepakanka įvertinti žiniasklaidos šviečiamosios, informacinės ir analitinės funkcijų vykdymo tendencijų. Todėl labai reikšmingas tyrimo etapas yra publikacijų turinio duomenų rinkimas. Pagrindiniai publikacijos turinio požymiai yra publikacijos esmė (pagrindinė idėja), informacijos šaltinis (gali būti ir keli), nagrinėjami aspektai (gali būti ir keli).

Pagal pirmąjį publikacijos turinio analizės požymis – publikacijos pagrindinę idėją (t. y. į ką norima atkreipti skaitytojo dėmesį) – analizuotose publikacijose vyrauja 8 tipų idėjos (žr. 2 pav.).

2 pav. Publikacijų esmės analizės rezultatai
Šaltinis: parengta autorės.

2002 m. miškų ir durpynų gaisrai žiniasklaidos dėmesį traukė daugiausia kaip dėl gamtinių priežasčių ar „objektyviai“ (dėl karščio ir sausros) susidariusios situacijos – tokio pobūdžio publikacijų buvo 39,1 proc. Taip pat informuota apie šių įvykių valdymo vyksmą (21,7 proc.) ir gaisrų padarinius, gyvenamąsias vietas užplūdusių dūmų poveikį sveikatai. Tačiau šiose publikacijose vyrauja informacinis, o ne analitinis stilius. Žiniasklaidos interesų sritis

AB „Mažeikių naftos“ gaisro metu ir straipsnių pagrindinė idėja buvo įtaka vietinei pramonei, rinkai, vietos nuostoliai, kaltininkų paieška ir pan. (20 iš 30 publikacijų). Apie avarijos lokalizavimą, atliktus veiksmus evakuojant darbuotojus ir kitus ESV darbus paskelbta tik po vieną straipsnį kiekviename iš analizuotų dienraščių kitą dieną po gaisro. Straipsniuose ekologijos tema daugiausia dėmesio kreipta aplinkos apsaugai. Tačiau publikacijos idėja yra daugiau informacinio

pobūdžio požymis ir nelaikoma straipsnio svarbos kriterijumi. Jos svarbą lemiantys požymiai yra informacijos šaltiniai (kokie ir kiek jų yra) bei publikacijoje nagrinėjamų problemų pobūdis ir įvairovė.

Informacijos šaltinis yra viena labai svarbių publikacijos kokybės ir svarbos charakteristikų. Apibendrinti duomenys apie publikacijų informacijos šaltinius nagrinėjamu laikotarpiu pateikti 2 lentelė.

2 lentelė

Apibendrinti informacijos šaltinių duomenys

Publikacijos turinio charakteristikos		2002 m.			2006 m.			2008 m.	
		Gaisrai	Kiti	Ekologija	AB „Mažeikių nafta“	Kiti	Ekologija	Šalnos ir kt.	Ekologija
Požymis	Indikatorius	proc.	proc.	proc.	proc.	proc.	proc.	proc.	proc.
Informacijos šaltinis	Vyriausybė, premjeras, ES projektų agentūros	0,0	0,0	0,0	16,7	0,0	22,2	4,3	31,3
	ESV sistemos atstovai, sinoptikai, aplinkosaugos specialistai	17,4	25,0	16,7	3,3	0,0	11,1	26,1	6,3
	Sveikatos apsaugos, veterinarijos tarnybų atstovai	10,9	12,5	0,0	0,0	45,0	11,1	17,4	0,0
	Ministerijų, komisijų atstovai	21,7	0,0	5,6	56,7	40,0	11,1	0,0	0,0
	Vietos valdžios atstovai	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	11,1	30,4	0,0
	Mokslininkai, ekspertai	2,2	6,3	16,7	3,3	0,0	11,1	8,7	0,0
	Naujienu agentūros, apžvalgininkai	50,0	62,5	44,4	6,7	10,0	22,2	21,7	6,3
	Seimas, Prezidentas	0,0	0,0	0,0	3,3	0,0	0,0	0,0	6,3
	Nepasirašyta, neaišku	4,3	6,3	16,7	3,3	5,0	0,0	8,7	37,5
	Anoniminiai šaltiniai	0,0	0,0	0,0	6,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Verslo įmonių vadovai, atstovai	13,0	12,5	11,1	53,3	10,0	16,7	13,0	18,8	

Šaltinis: parengta autorės.

Durpynų ir miškų gaisrų atveju 50 proc. publikacijų nenurodyta, iš kokių šaltinių gauta informacija. Tai dažniausia naujienu agentūrų pranešimai, apžvalgininkų parengti apibendrintos informacijos straipsniai. Panaši situacija ir ekologijos srityje (24,3 proc.). Tačiau AB „Mažeikių naftos“ gaisro atveju tik 6,7 proc. publikacijų be aiškaus šaltinio. Galima numanyti, kad tokia situacija susidaro, nes informacija apie gamtinio ar ekologinio pobūdžio pavojingas situacijas nėra „politiškai jautri“, nesisieja su elitu ir nesuteikia peno toliau vystyti temą, todėl žiniasklaidai nepatraukli. Vadinasi, informacijos šaltinių analizės rezultatai patvirtina ankstesnę prielaidą apie žiniasklaidos ir už ekologiją bei ekstremalių situacijų valdymą atsakingų institucijų integruotos veiklos visuomenės labai trūkumus. AB „Mažeikių naftos“ gaisras, kaip ypatingas naujienu vertės kriterijus atitinkantis įvykis, suteikia galimybę kurti „sensaciją“, kelti įvairias prielaidas atskleidžiant klaidas, piktybinius veiksmus, ieškoti kaltininkų, prognozuoti galimus padarinius ir pan. Todėl tokia informacija žiniasklaidai yra labai patraukli. Tą rodo ir informacijos šaltinių gausa ir rangas, tarp jų – 56,7 proc. ministerijos ir Vyriausybės komisijos nariai gaisro priežastims tirti, AB „Mažeikių naftos“ ir su jos veikla susijusių įmonių atstovai (53,3 proc.). Publikacijos vertę didina informacijos gavimas iš kelių šaltinių, nes kuo aktualesnė tema, tuo įvairesnių

nuomonių siekiama pateikti straipsnyje. Šiuo atveju dėl būdingos nagrinėtos tendencijos „pirmauja“ „Mažeikių nafta“ (43,3 proc. publikacijų nurodyti 2 ir daugiau šaltinių, o kitos tematikos publikacijų, kuriose nurodyti 2 ir daugiau šaltinių, – tik 17,6 proc. (33 iš 193)).

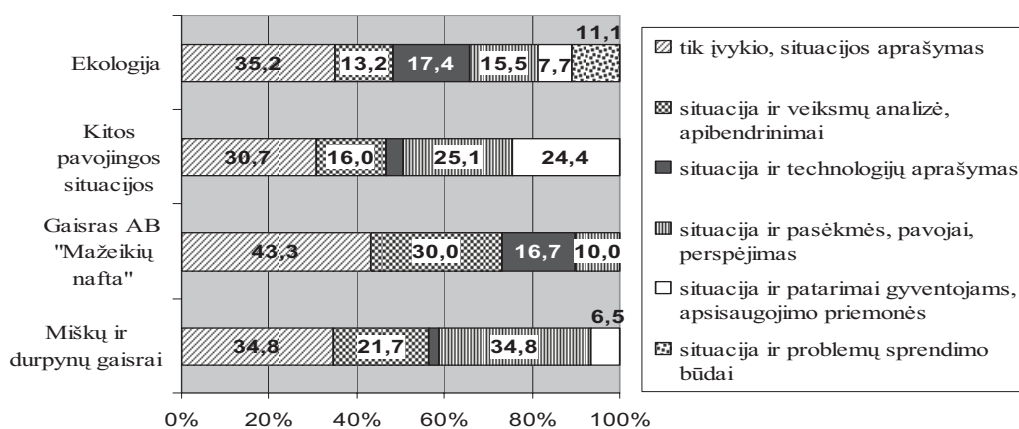
Atkreiptinas dėmesys, kad beveik kas penkto straipsnio ekologijos tema informacijos šaltiniai yra verslo atstovai. Šiuose straipsniuose dažniausia išryškėja savireklamos aspektas. Tačiau nors verslininkų teikiamos informacijos intencijos yra komercinio pobūdžio, tokios publikacijos taip pat gali duoti teigiamų rezultatų lavinant visuomenę ekologijos srityje. Šiuo atveju svarbu tai, kad verslo sektorius, siekdamas finansinės naudos, motyvuodamas individus rinktis ekonomiškai efektyvesnes priemones, taip juos skatina vartoti ekologiškus produktus ir naudoti gamtą tausojančias technologijas. Tokiu būdu verslininkai prisideda prie išprusimo ekologijos srityje ugdymo. Vadinasi, plėtojant įmonių socialinę atsakomybę (angl. *Corporate Social Responsibility*) ir skatinant socialiai atsakingas organizacijas masinės komunikacijos priemonėmis skleisti informaciją apie savo veiklą, būtų išvystyta dar viena savisaugos kultūros ugdymo priemonė.

Skaitytojų reakciją į informaciją lemia pasitikėjimas (arba ne) informacijos šaltiniu. Todėl kitas

labai svarbus informacijos šaltinių aspektas – informacijos gavėjų pasitikėjimas šaltinio teikiama informacija. Įvairių sociologinių apklausų duomenys rodo, kad gyventojai pasitiki mokslininkų ir ekspertų teikiama informacija bei palankiai vertina jos kokybę. Tačiau mokslininkų ir ekspertų vertinimai ar nuomonės gana retai publikuojamos dienraščiuose: 5 straipsniuose apie ekologiją, po 1 straipsnį – AB „Mažeikių nafta“, durpynų ir miškų gaisrų temomis ir 3 – apie kitas ekstremalias ir pavojingas situacijas (iš viso 10 iš 193 analizuotų straipsnių). Šio fakto priežastis yra sunku nustatyti ir šiame darbe į šią problemą nesigilinama, nes tam reikalingas specialus didesnės apimties tyrimas. Visgi norint veiksmingiau skleisti informaciją apie ESV ir taip pat plėtoti savisaugos kultūrą, būtina skatinti mokslininkus bei ekspertus aktyviau reikštis visuomenės informavimo priemonėse.

Apibendrinant informacijos šaltinio požymio analizės rezultatus, galima daryti prielaidą, kad žiniasklaidoje ši charakteristika tik išskirtiniais atvejais vertinama kaip reikšminga informuojant visuomenę ekologijos ir pavojingų situacijų srities klausimais. Aptarti rezultatai suponuoja gana kritišką socialinės atsakomybės komunikacijos kultūros kontekste (potencialių informacijos šaltinių ir žiniasklaidos pozicijų aspektais) vertinimą.

Vienas pagrindinių turinio požymių, pagal kurį galima spėsti apie publikacijos indėlį ugdant visuomenės savisaugos kultūrą, yra sprendžiamų problemų aspektai. Be to, šis požymis daro didelę įtaką vertinant publikacijos svarbą. Duomenys tyrime rinkti pagal 23 indikatorius (įvykio aprašymas, informacija apie atliktus veiksmus, Lietuvos politika, patarimai gyventojams ir kt.). Apibendrinti rezultatai pateikti 3 pav.

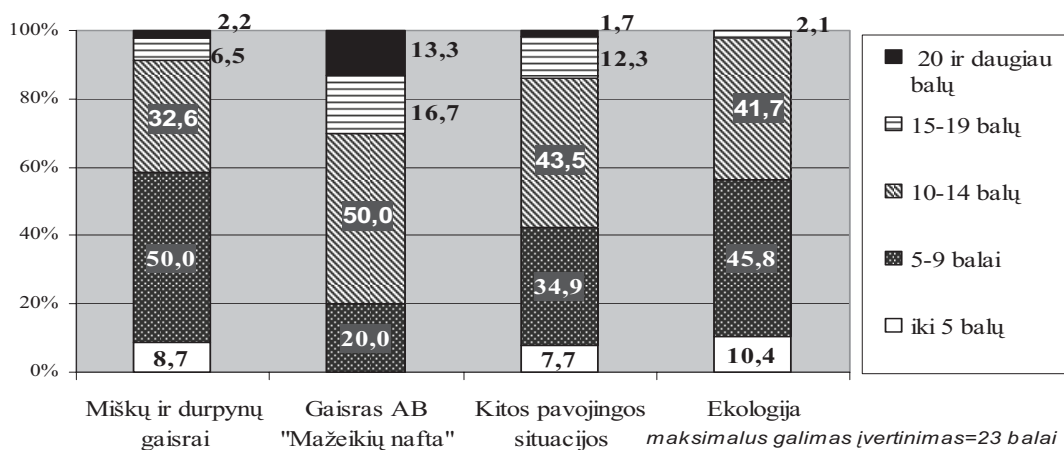
3 pav. Publikacijose nagrinėjamų aspektų rezultatai

Šaltinis: parengta autorės.

Analizės rezultatai rodo, kad publikacijose dažniausia apsiribojama tik įvykio ar situacijos aprašymu (žr. 2 pav.). Jose neanalizuojama situacija, nevertinama atsakingų institucijų veikla, nevystomos diskusijos, nesigilinama į veiklos trūkumus ir pan. Vadinas, straipsniai atspindi tik informacinę žiniasklaidos funkciją ir neišreiškia nei aiškinamosios, nei šviečiamosios. Publikacijų su aiškinimo elementais yra mažiau nei informacinių (vidutiniškai 20,2 proc. iš visų analizuotų). Tokio tipo publikacijų daugiausia apie AB „Mažeikių naftos“ gaisrą. 17,4 proc. straipsnių ekologijos tema be situacijos aprašymo informuoja apie techninius ar technologinius gamtą tausojančių priemonių aspektus (apie naujos kartos nuotekų valymo įrenginius, energiją tausojančias priemones, naujas atliekų valymo technologijas ir kt.). Čia išryškėja šviečiamoji žiniasklaidos funkcija, nes skaitytojas gauna galimybę palyginti „teigiamą“ su „neigiamu“, įvertinti savo žinias ir nuostatas ir keisti savo elgseną tam tikroje srityje. Šviečiamosios funkcijos požiūriu vertingos ir tos publikacijos, kuriose informuojama apie ekstremalaus ar pavojingo įvykio faktinius ar galimus padarinius, perspėjama apie galinčią blogėti situaciją ir potencialių neigiamą jos poveikį. Tokių

straipsnių daugiausia buvo miškų ir durpynų gaisrų atveju (34,8 proc.). Deja, tik 6 iš 187 analizuotų publikacijų pateikti siūlymai, kaip reiktų taisyti netinkančias situacijas, kaip spręsti iškilusias problemas ir kaip jų išvengti ateityje. Šių straipsnių informacijos šaltiniai arba autoriai – mokslininkai ir ekspertai. Tačiau, kaip minėta, jų nuomonė ir vertinimai dienraščiuose aptinkami gana retai, todėl svarių ir praktiškai įgyvendinamų rekomendacijų labai mažai.

Tačiau reikia pabrėžti, kad nors publikacija pagal požymį „publikacijoje nagrinėjami aspektai“ yra svarbi, tai dar neužtikrina bendrosios publikacijos svarbos. Ji gali būti paskelbta „nepopuliarioje“ rubrikoje, užimti mažą puslapio plotą, dėmesio netraukia nuotraukos arba jų visai nėra, todėl yra tikimybė, kad skaitytojas jos nepastebės ir neperskaitys. Dėl šios ir panašių priežasčių atliekamas paskutinis ir svarbiausias analizės etapas – publikacijos svarbos vertinimas, pagal kurio rezultatus galima daryti išvadas apie žiniasklaidos šviečiamosios funkcijos savisaugos kultūros srityje vykdymą. Kaip minėta, maksimalus galimas publikacijų svarbos įvertinimas – 23 balai. Apibendrinti publikacijų svarbos įvertinimo rezultatai pateikti 4 pav.

4 pav. Publikacijų svarbos įvertinimo rezultatai

Šaltinis: parengta autorės.

Vertinimo rezultatai rodo, kad santykinai daugiausia svarbių (įvertintų 15–19 balų) ir labai svarbių (20 ir daugiau balų) bei mažiausiai nesvarbių (5–9 balai) publikacijų tenka gaisro AB „Mažeikių nafta“ atveju. Tuo tarpu bendrame kontekste atrodžiusių kokybiškai vertingiausių straipsnių apie ekologiją svarba po apibendrinančio įvertinimo yra mažiausia – tik 2,1 proc. publikacijų viršija vidutinę svarbą (15 ir daugiau balų) ir yra daugiausia labai mažos svarbos (iki 5 balų) publikacijų.

Turinio analizės kontekste būtina turėti omenyje, kad gaisras AB „Mažeikių nafta“ priskirtinas rizikos suvokimo sričiai, nes šis įvykis sukėlė grėsmę žmonėms, aplinkai ir sugadino turtą. Tačiau beveik visose (93,4 proc.), išskyrus pirmąsias po įvykio, publikacijose gaisras pateikiamas kaip politinė ir (ar) ekonominė problema – nebepriskirtinas prie tyrimo dalyko. Be to, šis atvejis tapo plačiai eskaluojamas dėl specifinių aplinkybių – gaisras išplisė tuo metu, kai vyko derybos dėl įmonės akcijų pardavimo. Autorės nuomone, jei tai būtų nutikę įprastinėje situacijoje, apie gaisrą būtų parašyta tik vienas kitas straipsnis, kaip ir gaisro AB „Ekranas“ atveju (šio tyrimo metu išanalizuoti ir įvertinti 3 straipsniai 2002 m. spalio mėn.). Formaliai vertinant, gaisro AB „Mažeikių nafta“ atvejo analizės duomenų rinkimas turėjo būti nutrauktas vos tik publikacijose išnyko rizikos ir ekstremalios situacijos tema, o išryškėjo politiniai ar ekonominiai aspektai. Tačiau autorė sąmoningai tęsė analizės procedūras tam, kad išryškintų informacijos teikimo skirtumus tarp to, kas „įdomu žinasklaidai“ ir to, kokiose srityse turėtų būti šviečiama visuomenė.

Išvados

1. Vienas pagrindinių viešųjų interesų yra saugumas. Tai ypač aktualu šiais laikais, nes sparčios technomokslinės pažangos „šalutinis produktas“ – naujos, kompleksinės, globaliai plintančios grėsmės. Saugumo lygį lemia objektyviai

egzistuojančių ir socialiai konstruojamų grėsmes keliančių veiksnių visuma. Socialinis grėsmių ir saugumo problemų suvokimas pasireiškia per savisaugos kultūrą, kurios pagrindiniai požymiai visuose socialiniuose lygmenyse galėtų būti nacionalinės ir globalios (ne tik asmeninės) rizikos suvokimas, atsakinga elgsena kasdienėje veikloje ir preventyvos sistemos kūrimas. Suprantama, kad aukštos savisaugos kultūros pagrindas – aukštas visuomenės išprusimo lygis. Lietuvoje ekologinių problemų numenkinimas, gaisrų, nelaimingų atsitikimų ir jų antropogeninių priežasčių statistika ir kt. indikatoriai rodo, kad ši sritis tobulintina. Todėl pagrindinė Lietuvos visuomenės savisaugos kultūros ugdymo prielaida – integruota saugumo priemonės formuojančių institucijų ir žiniasklaidos veikla sprendžiant visuomenės išprusimo saugumo srities problemas.

2. Žiniasklaida, turėdama pakankamai galimybių ir galių patraukti visuomenės dėmesį reikiams klausimams, turėtų būti ne tik tarpininke, bet ir dalyve sprendžiant atitinkamos srities problemas. Tačiau publikacijų formos analizės rezultatai rodo, kad ekstremalių įvykių ir ekologijos temos priskiriamos prie žemo reikšmingumo aktualijų, jei koks nors pavojingas įvykis ar situacija nežada „sensacijos“. Analizuoti tekstai apie ekstremalius įvykius tik pirmosiomis po įvykio dienomis publikuojami pagrindiniuose laikraščių puslapiuose, o straipsniai apie ekologiją retai aptinkami arčiau nei 7 dienraščio puslapis. Be to, pastarosios temos publikacijos dažniausiai yra mažos apimties, todėl dažnai jas nustelbia kiti straipsniai. Tai mažina potencialių informacijos gavėjų skaičių, nes publikuoti specifinėse rubrikose dėmesio neatkreipiantys straipsniai, tikėtina, sudomins tik atitinkama sritimi tikslingai besidominčius skaitytojus. Tokiu būdu menkėja žiniasklaidos šviečiamosios funkcijos vykdymo rezultatai – visuomenės

lavėjimas rizikos suvokimo ir ekologijos srityse. Įvertinus turinio analizės rezultatus galima teigti, kad Lietuvos žiniasklaidai, kaip informacijos „vartininkei“ (angl. *Gatekeeper*) ir „darbotvarkės sudarytojai“ (angl. *Agenda-Setter*), rizikos suvokimo, ekologinių grėsmių, prevencinės veiklos, ekstremalių situacijų valdymo ir pan. problemos yra mažai aktualios, jei lyginti su kitomis politinėmis, ekonominėmis ar socialinėmis temomis. Šiuo metu Lietuvos žiniasklaidoje dominuojantys rinkos dėsniai ir komercija apsunkena demokratiškos funkcijų įgyvendinimą, o visuomenės lavinimas ir informavimas tapo antraeilium uždaviniu (Balčytienė, 2006, Juraitė, 2008).

3. 2002 m., 2006 m. ir 2008 m. laikotarpiais Lietuvos dienraščiuose publikuotų straipsnių apie ekologiją analizė rodo, kad per 6 m. ši tema netapo aktualesnė, nes publikacijų skaičius nepakito, o kai kuriais kokybiniais aspektais stebimos net neigiamos tendencijos. 2002 m. buvo santykinai daugiau nei vėlesniuose leidiniuose analitinio pobūdžio straipsnių, daugiau kelta problemų ir teikta siūlymų joms spręsti. Atitinkamai didesnis skaičius publikacijų, kuriose informacija gauta iš aplinkosaugos specialistų, ekspertų ir mokslininkų. Tačiau 2006 m. ir 2008 m. ekologijos straipsniuose nyksta ekspertinė ir mokslinė informacija, o pagrindinių informacijos šaltinių pozicijas užima naujų agentūros ir ES lėšas administruojančios institucijos. Šis pokytis suponuoja ir publikacijų turinio požymių pokytį – nyksta ekologijos problemų analitinis ir vertinimo aspektas, o apsiribojama tik informacinio pobūdžio naujienomis. Tokia situacija rodo, kad ekologijos probleminė sritis nuvertinta Lietuvos žiniasklaidoje, o už šią sritį atsakingos institucijos neteikia deramo dėmesio socialinės komunikacijos klausimams. Tai gali būti viena priežasčių, kodėl Lietuvos visuomenė ES kontekste priskiriama prie mažiausiai išprususių ekologijos srityje.
4. Kaip ekologijos, taip ir pavojingų bei ekstremalių situacijų ir jų valdymo temų publikacijose vyrauja informacinis, o ne analitinis ir (ar) edukacinis komunikacijos aspektas. Todėl skaitytojas dažniausiai turi galimybę sužinoti, kad „kažkas kažkaip vyksta“, ir tik retais atvejais – įvertinti atitinkamos srities savo žinių lygį, nes negali palyginti „kaip yra“ su „kaip turėtų būti“. Vadinasi, iš esmės žiniasklaidos indėlis į savisaugos kultūros ugdymą neatitinka jos galių ir galimybių lavinti visuomenę rizikos suvokimo srityje, ugdyti atsakomybę už savo veiksmus ir kurti prevencinę sistemą. Tai rodo, kad žiniasklaida šioje srityje yra dar pakankamai mažai socialiniai atsakinga, o jos darbuotojai dėl specialių žinių stokos negeba įver-

tinti savisaugos kultūros reikšmės bendrame pilietinės visuomenės ugdymo procese.

Apibendrinant galima pritarti nacionalinės Ekstremalių situacijų valdymo konferencijos (*Nacionalinės ekstremalių situacijų valdymo konferencijos deklaracija*, 2008) deklaracijos nutarčiai, kad reikėtų „stiprinti bendravimą ir gerinti santykius su žiniasklaida, mokyti pareigūnus bendrauti bei dalytis objektyvia informacija su visuomene. Plėtoti visuomenės informavimo priemonių reikšmę, skatinti jos pilietiškumą ir dialogą suteikiant daugiau paramos ekstremalių situacijų valdymo sistemai įgyvendinant visuomenės mokyimo ir švietimo priemones“.

Literatūra

1. Altheide, D. L. (2006). Terrorism and the Politics of Fear. *Cultural Studies Critical Methodologies*, 4 (6), 415–439.
2. Balčytienė, A. (2006). *Mass Media in Lithuania: Changes, Development, and Journalism Culture*. Berlin: Vistas.
3. Balčytienė, A., Juraitė, K., Reingardė J. (2008). Towards a More Successful European Communication: Research Findings and Media Policy Recommendations. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 3 (23), 115–121.
4. Balžekienė, A., Telešienė, A., Rinkevičius, L. (2008). Klimato kaita: socialinio rizikos suvokimo ir žiniasklaidos diskurso Lietuvoje konfigūracijos. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2 (22), 5–19.
5. Bielinis, L. (2005). *Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė*. Vilnius: Eugrimas.
6. Cantor, J. (2002). The Media and Children's Fears, Anxieties, and Perceptions of Danger. In: *Handbook of Children and the Media*, Singer, D.; Singer, J. (Eds.). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 207–221.
7. Fiske, J. (1990). *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos.
8. Flodin, B. (1993). Public Authorities' Crisis Communication. *National Board of Psychological Defence*, No. 163:2. Stockholm.
9. Janeliūnas, T. (2007). *Komunikacinis saugumas*. Vilnius: VU.
10. Jarlbro, G. (1993). Crisis Information from the Point of View of the Citizen. Stockholm: *National Board of Psychological Defence*, No. 163:3.
11. Juraitė, K. (2008). Media Power in the Lithuanian News Market Reconsidered. *Information Sciences*, 47, 121–132.
12. Lombardi, M. (1993). *Tsunami: "crisis management" della comunicazione*. Milano: Vita e Pensiero.
13. Nacionalinės ekstremalių situacijų valdymo konferencijos deklaracija, priimta Nacionalinėje ekstremalių situacijų valdymo konferencijoje 2008 m. lapkričio 26–27 d., Birštonas, Lietuva [žiūrėta 2008-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.vpgt.lt/index.php?-690106304>.
14. Pitrėnaitė, B. (2008). Ekstremalių situacijų komunikacija: teoriniai aspektai ir praktika Lietuvoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 26, 63–71.

15. Rodriguez, J. et al. (2009). *Annual Disaster Statistical Review 2008: The Numbers and Trends*. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters.
16. Wilson, B. J. (2008). Media and Children's Aggression, Fear, and Altruism. *The Future of Children*, 1 (18), 87–118.

B. Pitrenaitė

The Role of Lithuanian Media in Developing a Disaster Culture within Society

Summary

Safety is a precondition for development of social welfare. The state being responsible for the welfare of its citizens, first of all, must take care of the public safety. The concept of safety is closely related to the concept of threat as the first is increased through mitigation of the latter. When considering safety from the point of view of rationalism, threats are said to exist objectively, thus they may be recognized and assessed, and preventive measures to prevent them or at least to mitigate their negative effects can be developed. However, threats and safety issues are often understood subjectively. It means that safety is being construed socially – i.e., common issues become threats only when they are identified as threats to safety by emphasizing necessity to take measures for ensuring safety (Janeliūnas, 2007). Perception of problems forms the basis for a disaster culture. In the field of safety, like in any other field of public life, hierarchy and importance of problems is being shaped by mass media. “By controlling, distributing and ranking facts and events, mass media points towards what deserves our attention and makes us reflect on what, in its opinion, is important” (Bielinis, 2005). It means that attitude of a society towards importance, hazardousness or insignificance of the issue is formed depending on how this issue is articulated in media. All this encouraged the author to investigate the role played by mass media in a field of ecology, hazardous events and emergencies as well as its contribution to development of a disaster culture. Apart from detailed analysis of available many different interpretations of the “culture” concept, on the individual level, a disaster culture can be defined as a set of knowledge, values and customs acquired through social interaction. This set determines personal behaviour while striving to avoid hazardous situations and not to endanger other members of the society, environment and nature, and in case such situations cannot be escaped – to protect oneself effectively and to help others to get protected against their negative effects. On the public level, a disaster culture is related to the collective consciousness when realising the above-mentioned aims.

Sometimes, attention of Lithuanian general public is captured by emergencies that lead to different threats, and also by failures in operation of public institutions when striving to overcome them. Using mass media, different processes and events are defined, their disadvantages and positive features are revealed, which in turn encourages search for positive changes and ways to solve existent issues. This role of media is associated with the fulfilment of its informational and explanatory functions. However, its educational function is equally important as it contributes to formation of public values and public opinion and to development of the population consciousness. By

informing society about different phenomena and analyzing them, media forms perception of the population about the things relevant to the country, directly affects their attitudes, values, and facilitates activation or restriction of particular actions. In other words, media influences society on the cognitive, affective and behavioural levels (Bielinis, 2005). However, journalists belong to their society as its members, thus their works reflect values and fears of that particular society. The above described circumstances (influence of media on population and its “presence within society”) allow assessing the importance of a particular issue in public life, depending on the production of media. On the other hand, awareness of social perception and evaluation level of a particular problem enables to assess competency of media to perform educational function and protect public interest. It means that two-pole research facilitates identification of socio-cultural characteristics of a particular phenomenon, observation of changes and last but not least – formation of measures as to how media [may be] used to improve public awareness, activate its involvement and presuppose changes in behaviour. This effect of media on the society is especially relevant in environmental protection as ecological risks are “latent”, thus they are more difficult to perceive than those posing a direct physical danger. According to emergency statistics, those latent risks bring severe moral, physical and economical outcomes. Consequently, research into social perception of ecological events and other emergencies and media discourse on this issue is particularly important for development of disaster culture. In the context of social science, different ecology issues are being researched for several decades already. In Lithuania, the first integrated research into social risk perception and communications was accomplished in 2008 under the project “Risk perception, public communications and innovative management in knowledge society”. Findings of this particular research and Eurobarometer climate change poll as of 2008 indicate that in the context of European Union, Lithuanians are distinguished as attaching less importance to ecology issues and making the smallest personal contributions to the fight against climate change. Moreover, Lithuanian citizens are among those reported to be most poorly informed about causes and outcomes of climate change and ways of fighting against it (Balžekienė et al., 2008). Those findings indicate that Lithuanian media does not pay appropriate attention to ecology issues, and its contribution to development of a disaster culture within society is inadequate in respect to scale of this problem. Consequently, an assumption can be made that analogous gaps of public communications exist in development of perception of not only ecological risks, but also risks of different nature. Thus the objective of this paper is to analyze the role

of Lithuanian media in developing a disaster culture within society. The author searched for answers to the following questions: what is the position of issues of ecology-related and hazardous events and emergencies in the agenda of Lithuania media; what is the contribution of media to education of the society concerning perception of national and global risks, to promotion of preventive behaviour and encouragement to take responsibility for everyone's own actions. Formalized method of content analysis was used to research relations among informational, explanatory and educational functions of mass media. Content analysis involved 187 articles (published in 2002, 2006, and 2008) from 436 daily newspapers. Informative value of the findings of content analysis is determined by the potential to compare flows of messages and by the size of research sample. Consequently, to achieve the objective concerned, publications on ecology issues and two emergencies were investigated: peat bog fire in vicinity of Vilnius in summer of 2002 and freezing rain in December of 2008. Their analysis allows assessing information provided by mass media during and after the emergency as well as performance of its educational function before the emergency. The third case included in the analysis was a fire at the joint-stock company, crude oil refinement Mažeikių nafta in October of 2006 that received much attention in the press.

Having sufficient potential and power to attract and focus public attention to required issues, mass media should serve not only as an intermediate, but also as a participant when solving problems of different fields. However, findings of analysis of publication forms show that emergencies and ecology issues are assigned low-significance topicality if the situation is not expected to become a "sensation" (as in case of a fire at Mažeikių nafta). The analyzed texts on emergencies were published on the main pages of newspapers only during the first few days after the event, and articles regarding ecology issues were rarely found before the seventh page of daily newspapers. Moreover, articles on the topic concerned were frequently short, thus often remained outshined by others. This reduces the number of potential readers as discreet articles published only in specific columns can be expected to attract interest only of readers who are purposefully interested in this particular field. This way, performance of educational function of mass media, i.e., development of society in risk perception and ecology, is being degraded. According to the findings of content analysis, Lithuanian media as information gatekeeper and agenda-setter finds issues of risk percep-

tion, ecological threats, preventive activity, emergency management, etc., to be of low-relevance when compared to other political, economical and social topics.

Analysis of the articles on ecology issues published in Lithuanian daily newspapers in 2002, 2006 and 2008 shows that this topic did not become more relevant during the last six years as number of publications remained constant, and even some negative trends were observed in regard to particular qualitative aspects. In 2002, the number of articles of analytical nature was comparatively higher than in later period, more issues were raised and suggestions were made regarding possible ways of their solution. Respectively, there were more publications that used information received from specialists, experts and scientists of environmental protection. Meanwhile in 2006 and 2008 expert and scientific information started to disappear from ecology articles, and position of main information sources is occupied by news agencies and institutions administering funds of European Union. This change presupposes a change in publications contents, too: analytical and assessment aspects start disappearing and publications become limited to news of informational nature only. Such a situation indicates that problematic field of ecology is underestimated in Lithuanian mass media, and institutions responsible for this area do not devote appropriate attention to issues of social communications. This can be one of the reasons why in the context of European Union, Lithuanian society is considered to be among those having the lowest awareness of and insight in ecology.

Publications on hazardous situations and emergencies and their management are prevailed by informational but not analytical and (or) educational aspect of communications. Thus readers usually have an opportunity to find out that "something is somehow going on" and only rarely they are given opportunity to assess their level of knowledge in a particular field, as they cannot compare "the way it is" to "the way it should be". Consequently, contribution of the media to development of disaster culture is essentially not adequate to its powers and capabilities to develop responsibility for individual's own actions and build a preventive system. It proves that in this particular field, mass media is thus socially-responsible very insufficiently, and due to the lack of specific knowledge its personnel is incapable of correctly assess implication of disaster culture in the total process of civil society development.

Keywords: media functions, emergency, environment.